

УДК 37.091.4

ЛЕСЯ ПЕТРЕНКО*(Полтава)***ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ Й ФОРМУВАННЯ
ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ
Г. ВАЩЕНКА**

У статті виокремлено об'єктивні передумови, що мали визначальний вплив на формування світогляду майбутнього педагога. Досліджено динаміку розвитку національно-визвольного руху української інтелігенції. Показано роль земств у розбудові національної школи. Відзначено значення преси у становленні української школи. Відмічено вплив історичних подій у житті країни на становлення і діяльність видатної особи. Обумовлено організаційно-педагогічні передумови, що мали вплив на формування духовно-моральної спадщини Г. Ващенко.

Ключові слова: Г. Ващенко, передумова, духовно-моральна спадщина, діяльність земств, культурно-освітній рух, національна свідомість.

Кожна людина проживає свій життєвий шлях. Якщо розглядати з точки зору фізіологічного процесу, то це закономірний, загальноприйнятий акт і по його закінченні залишаються ті чи інші справи, які в масштабах історичного, наукового буття мають різний ступінь вагомості. Якщо ж життя стосується особистості видатної людини, то її справи, діяльність, наукова спадщина збагачує соціальне оточення, різні галузі науки, культури, мистецтва і належить людству. Вона допомагає збагнути національні корені народу, слугує місточком між минулим і прийдешнім. Спадщина видатних педагогів дістає справжнє визнання після їхнього відходу у вічність і для нас важливо з'ясувати вплив існуючих передумов на формування педагогічного світогляду Г. Ващенко.

Мета статті – показати і відстежити вплив історичних особливостей епохи на життя видатного педагога Г. Ващенко, яка жив і творив у той час.

Життя і науково-педагогічна діяльність Г. Ващенко (1878-1967) проходили на зламі епохи в часи розгулу самодержавної реакції царської Росії та одночасного піднесення культурно-просвітницького руху в Україні, в якому питання освіти були найболючішим місцем.

Певні позитивні зміни розпочалися в Росії в 60-ті роки XIX ст. після приходу на престол у 1855 р. російського царя Олександра II, відомого своїми ліберальними поглядами. Він сприяв проведенню ряду реформ, зокрема, скасування кріпосного права у 1861 році, проведенню військової реформи та введенню земського самоврядування, що мало для розвитку освіти велике значення.

Очікування позитивних змін від реформ російського царя Олександра II активізувало дії українців на громадсько-культурній ниві. У Петербурзі почав виходити журнал «Основа», який протягом двох років (1861-1862) відіграв вирішальну роль у розвитку української громадської думки [1, с. 2]. Тут друкували свої статті П. Куліш, М. Костомаров, Т. Рильський та інші. Почали ви-

никати перші осередки української інтелігенції, що проводили національно культурну роботу серед населення: влаштували українські вистави, концерти, поширювали українські книжки, писали українські підручники. Масштаби українського національно-визвольного руху та події Польського повстання привели до появи Валуєвського циркуляру 1863 року із заборонаю видавати українські книжки для школи і народного читання, мотивуючи тим, що «не було, нема й бути не може ніякої української мови» [1, с. 3].

Розгорнулася потужна кампанія проти учасників українського національно-визвольного руху. Проте, коли на початку 70-х рр. XIX ст. був дещо пом'якшений тиск на культурно-освітніх діячів, відразу почалось відродження культурно-просвітницького руху [3]. Це викликало незадоволення, страх у царського уряду і 18 травня 1876 р. Олександр II підписав Емський указ про заборону друкувати українською мовою будь-які книги, що було найбільшим ударом для українського національно-визвольного руху і тривало майже тридцять років. Указ перекривав доступ українського слова до народу: «Не допускать ввоза в пределы Империи без особого разрешения книг, издаваемых на малороссийском наречии. Печатание и создание в империи оригинальных произведений и переводов на том же наречии воспретить. Воспретить различные сценичные представления и чтение на малороссийском языке» [9, с. 104]. Отже, жорстка «русифікаторська» політика царського уряду була однією із найвагоміших передумов, що вплинули на формування світоглядних позицій та переконань Г. Ващенка.

Виникнення, розгортання національно-культурного руху було другою основоположною передумовою становлення світоглядних позицій української інтелігенції, серед якої постать Григорія Ващенка займає чільне місце. Оскільки національно-визвольний рух на різних етапах свого існування представлений діяльністю найрізноманітніших осередків, товариств, зібрань, з'їздів, конференцій, розглянемо кожен із них окремо як його складову. Загострення соціально-економічних процесів на українській землі, яка входила до складу Російської імперії, дало поштовх для виникнення першого етапу національно-визвольного руху, характерною особливістю якого, по-перше, була поява «Громад» – осередків прогресивно налаштованої інтелігенції, яка ставили собі за мету формування національної свідомості й самосвідомості українського народу через просвітництво, поширення знань, освіту, навчання грамоти широких народних мас [10, с. 27]. У 60-х рр. XIX ст. «Громади» виникли у Києві, Харкові, Одесі, Полтаві, Катеринославі, Херсоні, Чернігові та інших містах [8, с. 14]. По-друге, культурно-освітній рух в Україні викликав протидію як великоросійських шовіністів, так і поляків. Піднялася кампанія, спрямована, з одного боку, на приниження української мови в російських колах, з другого боку, поляки переконували, що українці належать до польського племені й українська мова – це діалект польської мови. Після виходу Валуєвського циркуляру у 1863 р. завершився перший етап національно-визвольного руху в Україні [8, с. 14-15].

В 70-х рр. XIX ст. відмічається процес відродження і відновлення науково-просвітницької діяльності «Громад», оскільки утиски російського уряду зменшилися. Найвпливовішою стала київська «Стара громада», очолювана В. Антоновичем, до якої входили найвідоміші діячі культури і освіти – М. Драгоманов, П. Житецький, О. Кониський, М. Лисенко, Т. Рильський, О. Русов, П. Чубенко та

інші. Вони займались не тільки культурно-просвітницькою і науковою діяльністю, а й вибудовували програму українського національного відродження [8, с. 17]. З ініціативи В. Антоновича і О. Кониського в 1897 р. у Києві було створено «Загальну Українську Демократичну Організацію», яка об'єднувала вісімнадцять українських громад на території України, а також українські громади в Петербурзі та Москві. Керівним органом було обрано Раду Організації на нелегальному З'їзді Представників Громад [2, с. 24]. За час свого існування громадівці визначили основні напрями педагогічної й просвітницької діяльності: освітня, видавнича наукова діяльність [10, с. 32].

Уже в середині XIX ст. прогресивна молодь шукала шляхів покращення рівня освіти в Україні. З ініціативи київської студентської молоді на Подолі у вересні 1859 р. було відкрито першу недільну школу за сприяння куратора Київської шкільної округи відомого хірурга і педагога М. Пирогова. Проте вже в травні 1862 року вийшов наказ про закриття недільних шкіл по всій імперії [2, с. 14]. Причиною їх закриття був страх перед загрозою пробудження національної свідомості українців, тому уряд вдавався до репресивних мір. Діяльність «Громад», недільних шкіл були важливою соціально-педагогічною передумовою формування світоглядних позицій української інтелігенції, зокрема й Г. Ващенка.

Вагомий унесок у справу становлення нової української національної школи, розвитку української культури, національної творчості, збереження вірувань, звичаїв, відтворення української історії зробили «Просвіти» під час революції 1905-1907 рр.. Як зазначає Г. Васюкович, у підросійській Україні не було можливості заснувати одне центральне товариство для здійснення координування роботи місцевих товариств. Тому у 1908 р. редакція календаря київської «Просвіти» під керівництвом Б. Грінченка разом із членами Ради – Лесею Українкою, Д. Дорошенком, В. Дурдуківським взяли на себе роль координатора роботи «Просвіт». Зібраний матеріал засвідчив, що такі об'єднання виникали і успішно діяли на початку XX століття у Києві, Одесі, Чернігові, Мелітополі, Житомирі, Катеринославі, Миколаєві [2, с. 32-33]. Члени «Просвіти» активно долучались до питань, які стосувались мети, завдань, змісту, принципів і методів навчання і виховання молоді [8, с. 137]. Мета діяльності Київської «Просвіти» полягала в тому, щоб розвивати культуру і просвіту українського народу українською мовою. Для цього товариство планувало, по-перше, видавати книжки, журнали, часописи та ін. українською мовою; по-друге, створювати свої бібліотеки, музеї, читальні книгарні та ін.; по-третє, проводити публічні лекції, звіти, загально-просвітні курси, спектаклі, літературно-музичні вечори, концерти, вистави; по-четверте, заводити стипендії, школи, захистки про дітей і дорослих, бюро праці і т. інше просвітні і добровільні заклади; по-п'яте, оповіщати конкурси і премії за найкращі твори письменства та умілої [2, с. 33]. Для виконання цих завдань було створено чотири комісії: видавнича, бібліотечна, шкільно-лекційна та літературно-артистична.

Потужна робота була зупинена головою царського уряду Столипіним розпорядженням від 20 січня 1910 року, в якому заборонялась діяльність товариств «инородческихъ, въ том числе украинскихъ и еврейскихъ». Він цинічно висловився, що його перемога вже остаточна та «що вже – *finis* «бывшей Украине» [2, с. 34]. Весною 1910 р. «Просвіти» в українських містах були за-

криті, проводилась конфіскація українських книжок, уже дозволених на той час цензурою [2, с. 34]. Особливо значний внесок зробила «Просвіта» як культурно-освітня громадська організація після Лютневої революції 1917 року в процес українізації освітніх закладів та пропаганду національних питань серед українського населення. Завдяки активному кількісному росту і вагомості їх діяльності, Генеральний секретаріат 20 вересня 1917 р. провів у Києві з'їзд представників «Просвіт», на якому було напрацьовано широку програму поза-шкільної освіти [8, с. 228].

Отже, діяльність «Просвіт» була складовою частиною національно-визвольного руху, який став потужною передумовою, що впливала на формування світогляду, національної самосвідомості тих педагогів, які розпочали свою діяльність на початку ХХ століття. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що в II половині XIX ст. у національно-визвольному русі української інтелігенції з'являються нові форми громадської діяльності, як-то «Громади», «Просвіти», недільні школи та ін. Цілком очевидним є той факт, що «Громади», «Просвіти», недільні школи та інші об'єднання проводили велику роботу і мали значний вплив на пробудження національної свідомості української інтелігенції, піднесення національно-визвольного руху і були важливою передумовою формування світогляду Г. Ваценка.

Надзвичайно корисною справою для національно-визвольного руху було створення земств, як органу місцевого самоврядування в губерніях і повітах, котрі, як виборні установи, робили все можливе для розвитку національної школи. Створення земств було третьою важливою передумовою, яка впливала на формування національної свідомості інтелігенції. Вже в 1865 році на лівобережній і південній частині України відкрили земства в Херсонській, Полтавській, Чернігівській, Харківській губерніях, у 1906 – Катеринославській. На Правобережжі, в Київській, Подільській, Волинській губерніях земства з'явилися у 1911 році [2, с. 35].

Губернські земства опікувались питанням організації курсів учителів, піднімали питання відкриття шкіл з українською мовою навчання. Позитивне значення земств для розвитку освіти полягає в тому, що саме ці установи наполегливо працювали над запровадженням навчання українською мовою. У 1910-1915 роках земства, спільно з учительськими курсами, товариствами, відомими педагогами розробляли програми розвитку народної освіти в Україні, підготовки учительських кадрів для народних шкіл.

Таким чином, у кінці XIX - початку ХХ ст. народна освіта перебувала в підпорядкуванні повітових та губернських земств, була українізованою, давала глибинні знання, мала кращу матеріальну базу. Отже, діяльність земств завдяки участі в їх роботі національно-свідомої інтелігенції, патріотів-ентузіастів, великих прихильників відродження України, носила позитивний характер, мала велике значення для становлення освіти на національній основі і була важливою передумовою об'єднання прогресивної інтелігенції.

У процесі формування особистості, розширення світогляду, становленні її як фахівця, велику роль відіграє інформація. Процес пробудження національної самосвідомості, активізації національно-визвольного і громадського педагогічного руху та його вплив на формування молодих педагогів неможливо було б відстежити без існування засобів масової інформації, преси. Вона дає

нам можливість дізнатися про складну історичну боротьбу українського народу, його найславетніших культурних і освітніх діячів за національну школу. Розвиток національно-визвольного руху, різних форм його прояву – виникнення «Громад», «Просвіт», недільних шкіл, різноманітних товариств, земств тісно пов'язане із заснуванням газет, журналів, тижневиків, на шпальтах яких прогресивно налаштована молодь, педагоги, поети, письменники, лікарі висловлювали свої ідеї. Так, 1 липня 1859 року в Києві почала виходити газета «Киевский телеграф», з функціонуванням якої пов'язана діяльність «Старої громади» – В. Антонович, М. Драгоманов, М. Лисенко, П. Чубинський [8, с. 4]. Такі часописи як «Основа», «Черниговский листок», «Киевский телеграф» вели боротьбу як з великоросійським шовінізмом, так із зазіханнями поляків на українські землі. У 1874 році газету «Киевский телеграф» очолив редакційний комітет: М. Драгоманов, М. Лисенко, П. Чубинський та інші відомі діячі. На сторінках цього видання заговорила Україна про свої проблеми, болі, викривалися недоліки станової школи, друкувалися публікації з вимогою створення національної школи з рідною мовою навчання. Це стурбувало царський уряд, у 1875 р. до Києва з Петербургу прибула комісія для розгляду змісту публікацій, вона зробила висновок, який і в наш час є знаковим, а саме: «допустити окрему літературу на простонароднім українським нарiччi значило б покласти тривку основу для переконання в можливостi віддiлення, хоча б i в далекiй будучинi, України від Росiї» [7, с. 316]. Саме цей висновок комісії спричинив появу у 1876 р. Емського указу, 18 липня 1876 р. закривається «Киевский телеграф», М. Драгоманова звільнено з роботи, він і члени редакційного комітету змушені були емігрувати. Проте вже в 1882 році заснований журнал «Киевская старина», який згуртував громадівців, представників культури, освіти, науки, літератури, надрукував багато наукових праць, архівних матеріалів, документів, в яких висвітлювались історія, освіта, побут українців. Слід відмітити як прогресивне явище у розвитку освіти появу на східно-українських землях педагогічних і методичних видань: «Педагогический вестник» (Єлисаветград, 1881-1883), «Школьное обозрение» (Одеса, 1889-1892), «Профессиональная школа» (Київ, 1890-1892) та багато інших. Найпомітнішим явищем в часи царської самодержавної реакції була поява у 1910 р. педагогічного журналу «Світло», першого часопису на Наддніпрянщині, який проіснував до 1917 року. Журнал став авангардом боротьби «за рідну школу, оформив і визначив основні напрямні для побудови і розвитку народної освіти в Україні та спричинився до розбудження національної свідомості широких кіл гнобленого і пониженого українського вчителства і до його об'єднання. В тому саме історичне значення «Світла» та його редакторів...» [2, с. 38].

Таким чином, преса – четверта важлива передумова формування педагогічного світогляду українських читачів, серед яких формувалась яскрава індивідуальність Г. Ващенка.

Для суспільно-політичних умов періоду навчання і формування світоглядних позицій Г. Ващенка характерним було наприкінці XIX століття піднесення національно-визвольного руху, який став більш могутнім, організованим, оскільки в його лави влилися вчителі, студентська й учнівська молодь. Вони вже не задовольнялися просвітницькою роботою, а вимагали реформування освіти і школи на гуманістичних, демократичних засадах, введення викладан-

ня рідною мовою, друкування підручників, посібників, книг українською мовою. На зміну гурткам, громадам приходять партії, до складу яких увійшли ті представники інтелігенції, студентської молоді, які відстоювали ідею українського відродження, тобто відбувається процес структуризації суспільства і це стає впливовою п'ятою передумовою.

Ідею українського відродження підтримували новостворені партії: Революційна українська партія, Українська радикальна партія, Українська соціал-демократична робітничка партія, Українська народна партія, які висували ідеї щодо реформування системи освіти в Україні. Отже, структуривання українського суспільства в політичні партії, наявність в їх програмах вимог щодо реформування системи освіти в Україні було важливою передумовою національного відродження українців.

По-шосте, могутньою передумовою, що привела до суспільно-політичних змін в країні стали революційні події 1905-1907 років та революційні дії в 1917 році. Під час революційних подій 1905-1907 років на політичну арену разом з робітничим класом виходить селянський рух. Революційні події стали більш масовими, охопили значно більші території, вимоги стали різносторонніми. Царський уряд намагався придушити виступи силою, страйкарі чинили опір.

Г. Ващенко в цей час працював викладачем педагогічної школи на Шведській Могилі. У своїх «Спогадах» він зазначає, що молоді викладачі, семінаристи поклали великі надії на революцію 1905 р: «Точились жваві розмови про відродження України, про національну культуру, рідну школу. В осінні холодні дні за 6 кілометрів по грязюці ходили семінаристи до Полтави на мітинги, де перед численним натовпом з балкону міського театру виступали Короленко, Садомирський, Шемет... Зачаровані, верталися вони додому і з молодечим запалом дебатували про майбутнє України» [4, с. 10]. Як підсумок таких подій Г. Ващенко зазначає, що «Революція 1905 р. великою мірою спричинялася до зростання національної свідомості українців і до культурного руху на Україні. Тому можна сказати, що саме з 1905 р. починається український ренесанс, який потім потужно розгорнувся після лютневої революції» [6, с. 201-202].

Лютнева революція 1917 року відкрила шлях для національного відродження українського народу, для розбудови нової української школи. З ініціативи Шкільного Товариства освіти організовувалися вчительські курси з українознавства в м. Києві, куди і був направлений земською управою з м. Ромен Г. Ващенко. Після їх закінчення він «брав участь у перекваліфікації українського учительства і разом з професором історії Н. Мірзою-Авак'янц читав лекції на курсах учителів з української мови, літератури і педагогічної психології на курсах українізації педагогів у містах Прилуки, Ромни, Хорол» [5, с. 12]. Отже, революційні події 1905-1917 років сприяли поживленню освітнього руху на вчительських зібраннях, зборах, з'їздах, центральне місце займало питання про реформування школи й освіти, про українізацію наявних шкіл, розбудову освітньої галузі на національній основі. На початку ХХ століття існував різкий контраст між наявною системою освіти в Україні і потребами українців. Саме занедбаність, відсталість освітньої галузі в Україні була наступною передумовою, яка мала великий вплив на формування особистості Г. Ващенко.

Відміна кріпосного права в Росії, бурхливий розвиток промисловості та товарно-грошових відносин вимагав змін у розвитку різних рівнів освіти на

селення. В Україні в другій половині XIX століття внаслідок жорсткої русифікаторської політики російського уряду заборонялось викладання в школах українською мовою, що впливало на рівень грамотності населення. Так, в кінці XIX ст. у Наддніпрянській Україні тільки 20% населення вміло читати. Хоча на початок XX століття кількість початкових шкіл в Україні зросла, проте це складало низький відсоток від потреб. До того ж 80% усіх початкових шкіл у 1900 р. складали церковнопарафіяльні школи, рівень навчання в яких був дуже низьким. Вивчали з дітьми церковнослов'янську, російську мови, початки арифметики, молитви, церковний спів. Станова система освіти в дореволюційній Росії закривала шлях селянським дітям до здобуття вищої освіти. Г. Васькович зазначає, що вигляд шкіл в українському селі був жалюгідним, становище учителів народних шкіл було надзвичайно важким. Вони працювали в тісних, холодних приміщеннях, без необхідного шкільного приладдя, за мізерну заробітну плату [2, с. 14]. Отже, незадовільний стан освіти молоді в Україні став могутнім поштовхом для розвитку національно-культурного руху за розвиток і становлення української школи і це мало значний вплив на формування самосвідомості Г. Ващенка.

Таким чином, у ході дослідження суспільних подій і явищ періоду другої половини XIX - початку XX ст. з'ясовано, що формування світогляду та становлення Г. Ващенка як педагога відбувалося, з одного боку, в атмосфері загострення соціально-економічних і політичних відносин у Російській імперії, посилення тиску на національно-визвольний рух на українських землях, що входили до складу різних держав та імперій; з іншого – під впливом появи та розвитку якісно нових явищ, фактів, подій суспільно-політичного, громадського, культурно-національного життя українського народу, що сприяло згуртуванню української нації, формуванню національної свідомості.

Отже, проведене дослідження дозволило нам виділити такі соціально-педагогічні передумови, які впливали на формування світогляду та становлення особистості Г. Ващенка як педагога: по-перше, русифікаторська політика царського уряду щодо розвитку української мови, культури, освіти; по-друге, розвиток національно-визвольного руху в Україні в другій половині XIX - на початку XX століття; по-третє, заснування земств як органу місцевого самоврядування; по-четверте, поява преси в другій половині XIX ст.; по-п'яте, виникнення політичних партій; по-шосте, революційні події початку XX ст. – як фактор піднесення національно-визвольного руху на Україні; по-сьоме, незадовільний стан освіти в Україні на початку XX століття. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів педагогічної діяльності Г. Ващенка й потребує цілісного, системного розгляду та аналізу його педагогічної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васькович, Г. Емський указ і боротьба за українську школу [Текст] : збірник / Г. Васькович // Хроніка 2000 : Український культурологічний альманах / редкол. Ю. Буряк (гол. ред.) та ін. – Київ : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2007. – Вип. 71 : Україна освітня: історія, персоналії, поступ. – С. 667– 671.
2. Васькович Г. Шкільництво в Україні під Росією між двома революціями (1905–1916 рр.) [Текст] / Г.Васькович // Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.). – Київ, 1996. – С. 11–31.

3. Ващенко Г. До історії національних рухів у Полтаві і на Полтавщині / Григорій Ващенко [Твори]. – К., 2006. – [Т. 6] : Спогади. Статті. – С. 278–331.
4. Ващенко Г. Історія однієї школи : (спогади) / Григорій Ващенко [Твори]. – К., 2006. – [Т. 6] : Спогади. Статті. – С. 6–198.
5. Ващенко Г. Моя автобіографія / Г. Ващенко // Бойко А. М. „Служба Богові й Батьківщині” : (Г. Ващенко: альтернатива поглядів і оцінок) : наук.-метод. посіб. / А. М. Бойко. – К. : ІЗМН, 2001. – С. 107 – 112.
6. Ващенко Г. Український ренесанс ХХ століття : дві концепції українського ренесансу / Григорій Ващенко [Твори]. – К., 2006. – [Т. 6] : Спогади. Статті. – С. 199–277.
7. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966. – Т. II. – С. 316.
8. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи в пресі (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / За ред. М.Д. Ярмаченка. – Львів, 2002. – 344 с.
9. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навчальний посібник / Лузан П.Г., Васюк О.В. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. :ДАКККіМ, 2010.– 296 с.
10. Побірченко Н.С. Періодизація педагогічно просвітницької діяльності українських громад в контексті української педагогічної думки / Н. Побірченко // Збірник наукових праць Херсонського державного ун-ту. – Серія „Педагогічні науки”. – Вип. 40. – Херсон, 2005. – С. 27-32.

LESYA PETRENKO

ORGANIZATIONAL – PEDAGOGICAL PRECONDITIONS OF G. VASHCHENKO'S SPIRITUAL – MORAL HERITAGE APPEARANCE AND FORMATION

Heritage of outstanding pedagogs get recognition after their death and it is important to get to know all the preconditions of G. Vashchenko's pedagogical outlook formation.

The aim of the publication is to show and track the historical peculiarities of the epoch and their influence on G. Vaschenko's life that lived and created in that time.

Life and scientific-pedagogical activity of G. Vaschenko was during the period of scrapping age when autocratic reaction had its development in Russian and at the same time the growth of cultural-educational movement in Ukraine in which the questions of education were the most painful.

Some positive changes in Russia happened in 60s after Aleksandr II came to the throne in 1855 that was famous for his liberal views. He promoted the list of reforms and in particular the abolition of serfdom in 1861, the army reform, and introduction of local government, which had very important role for the development of education. The massive company against members of Ukrainian national-liberation movement was held. However, in early 70s of XIX century when the pressure on cultural-educational activists was eased the movement for culture and education was revived. It caused displeasure and fear from tsar government and on the 18th of May 1876 Aleksandr II signed Emsk Decree about the prohibition to print any Ukrainian books which was the greatest shock for Ukrainian national-liberation movement and lasted for mostly 30 years. That decree blocked the access of people to Ukrainian word. Such a strict policy of russification was one of the main preconditions which influenced on formation of G. Vaschenko's outlook and beliefs.

The appearance and development of national-cultural movement was the second main precondition of Ukrainian intelligence outlook incipience. And G. Vaschenko was one of the greatest personalities there. Since the national-liberation movement on different stages of its existence was represented by activity of many centers, fellowships, gatherings, congresses and conferences. The activity of Prosvita was the part of national-liberation movement, which became the great precondition that influenced on outlook formation, national consciousness of those pedagogs who started their work at the beginning of XX century. This research lets us to make the conclusion that in the second part of XIX century in national-liberation movement of Ukrainian intelligence new forms of civil activities appear. They were such as Gromady, Prosvity, Sunday schools and others. It is obvious that they held great work and

had an influence on awakening of national consciousness of Ukrainian intelligence, exaltation of national-liberal movement and were an important precondition of G. Vaschenko's outlook formation.

Extremely useful deal for national-liberation movement was the creation of counties (zemstva) as local government in provinces and counties. They as election bodies did everything for national schools development. The creation of counties was the third main precondition which influenced on formation of national intelligence consciousness. In the activity of counties took part many people from intelligence and patriots, great supporters of Ukraine's renovation. That gave the possibility for creation the education on national basis and was an important for progressive national intelligence unity.

The process of awakening of national consciousness, national-liberation and civil pedagogical movement and its influence on young pedagogs' formation would be impossible to track without press existence. Kievskiy Telegraph started its work in Kiev, magazine Osnova, Chernigovskiy Lystok, all of them were fighting against great Russian chauvinism and Polish infringement on Ukrainian land. On the pages of these editions Ukraine was talking about its problems, pains, the disadvantages of estates schools were shown, and the demands to create the school with national language of teaching were there too. So the press is the fourth main precondition of pedagogical consciousness of Ukrainian readers formation and among them was also bright personality of G. Vaschenko.

The period of education and formation of G. Vaschenko's views and beliefs was characterized by social-political conditions such as rising of national-liberation movement, which became stronger and more organized because of teachers, students and pupils who came there. To change the clubs, communities appeared parties in which the members were those representatives of intelligence, students who were defending the idea of Ukrainian renovation. So society started to be structured and that was the fifth precondition. The idea of Ukrainian renovation was supported by newly created parties such as Ukrainian revolutionary party, Ukrainian radical party, Ukrainian social-democratic labor party, Ukrainian national party which proposed the ideas of education reformation in Ukraine. So structuration of society in political parties, the demands to reform the education in Ukraine were very important preconditions of national revival of Ukrainians.

And the sixth great precondition which led to social-political changes in the country was the revolution in 1905-1907 and revolutionary actions in 1917. During this period peasant movement appears with working class movement. The movement covered bigger territories, the actions became more massive and the demands were more versatile.

In this manner while researching the social events and effects at the second part of XIX – beginning of XX centuries it was found out that G. Vaschenko's outlook formation as pedagog on one hand was made in the atmosphere of social-economic and political relations aggravation in Russian Empire, escalation of pressure on national-liberation movement on Ukrainian territory, which were the part of different countries and empires. On the other hand it was made under influence of qualified new effects, facts, events of social-political, civil, cultural-natural life of Ukrainian nation appearance and development which promoted the cohesion of Ukrainian people, formation of national consciousness.

Keywords: *precondition, spiritual-moral heritage, activity of regional counties (zemstva), cultural-educational movement, and national consciousness.*

Одержано 12.02.2017 р.